

**Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej
w Toruniu**

Studia podyplomowe
Kierunek: Polityka gospodarcza, finanse i bankowość

Jan Kazimierz Łada

Nr albumu: 1959P

**Program Orlen w Portfelu jako przykład
patriotyzmu gospodarczego w praktyce**

Praca dyplomowa
napisana pod kierunkiem
dr. hab. Eryk Łon, prof. UEP

Toruń 2020

Spis treści

Wstęp	3
Rozdział 1.	
Gospodarcze ujęcie patriotyzmu	5
1.1. Naród, kultura narodowa i dobro wspólne.....	5
1.2. Wymiary patriotyzmu	7
1.3. Charakterystyka patriotyzmu gospodarczego.....	9
Rozdział 2.	
Akcjonariat Polskiego Koncernu Naftowego ORLEN S.A.	12
2.1. Historia Spółki	12
2.2. Plany strategiczne Grupy ORLEN	14
2.3. Struktura akcjonariatu.....	16
2.4. Inwestorzy indywidualni	17
Rozdział 3.	
Program Orlen w Portfelu	20
3.1. Założenia programowe	20
3.2. Akademia Inwestowania.....	22
3.3. Praktycznie o inwestowaniu	23
3.4. Ja, akcjonariusz	25
Zakończenie	28
Bibliografia	29
Źródła drukowane	29
Strony internetowe	30

Wstęp

Uwzględniając ekonomiczne wyzwania związane ze skutkami pandemii covid-19 trudno znaleźć bardziej aktualny temat do refleksji. Patriotyzm gospodarczy jest niezwykle istotny z punktu widzenia rozwoju polskiej gospodarki. Bez obywatelskiego wysiłku istnieje większe prawdopodobieństwo umocnienia prymatu kapitału zagranicznego nad narodowym. Również z tego powodu, podejmowano mnogie próby mające na celu uświadomienie ogółowi społeczeństwa, iż kapitał ma narodowość¹. Wydaje się, że w obecnym czasie kluczowe pozostanie propagowanie mądrości gospodarczej. Z tego względu ważne jest stworzenie właściwego „środowiska” do budowania świadomej postawy konsumenckiej. Powyższa praca ma na celu wykazanie, na przykładzie największego polskiego przedsiębiorstwa², innowacyjnego sposobu promowania pronarodowych postaw gospodarczych. Jest to możliwe dzięki wyznaczeniu wysokich standardów etycznych³ oraz społecznej odpowiedzialności.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie funkcjonalności Programu, będącego niekonwencjonalnym przykładem patriotyzmu gospodarczego w praktyce. Jego szczególny format staje się obecnie ważnym projektem strategicznym dla kolejnych polskich przedsiębiorstw. Idea tego typu przynosi bowiem korzyści nie tylko akcjonariuszom, ale także spółkom, jak i całemu rynkowi⁴.

Pracę podzielono na trzy części, stosując metodę opisową. Większość bibliografii w rozdziałach dotyczących PKN ORLEN S.A. stanowią strony internetowe, ze szczególnym uwzględnieniem raportów Grupy ORLEN oraz komunikatów Biura prasowego. Jest to spowodowane krótką historią programu.

Pierwszy rozdział podejmuje próbę zdefiniowania pojęcia narodu oraz patriotyzmu. Jest to niezbędne dla kompleksowego zrozumienia patriotyzmu gospodarczego w kontekście społecznym, ekonomicznym oraz politycznym. W drugim z rozdziałów nakreślono, w wymiarze opisowym, chronologię powstawania PKN ORLEN S.A. Ukazano również milenijne tło pierwszej i drugiej

¹ <https://www.rp.pl/artykul/774043-Kapital-znow-ma-narodowosc.html>. (13.06.2020).

² <https://www.businessinsider.com.pl/firmy/lista-2000-najwieksze-firmy-w-polsce/191k1ds>. (13.06.2020).

³ <https://www.orlen.pl/PL/kazdyORLEN-SA/Strony/Dokument-Warto%C5%9Bci-i-zasady-postepowania-PKN-ORLEN-SA.aspx>. (13.06.2020).

⁴ <https://www.rp.pl/Biznes/311269890-Kazdy-jest-wygrany.html>. (13.06.2020).

sprzedaży publicznej oraz wejścia na parkiet Warszawskiej Giełdy Papierów Wartościowych. Przybliżono schemat akcjonariatu oraz relacji inwestorskich. Zwrócono także szczególną uwagę na ofertę skierowaną do indywidualnego akcjonariusza. W trzecim rozdziale nakreślono główne założenia lojalnościowego programu Orlen w Portfelu, pierwszego w Polsce długoterminowego programu skierowanego do każdego obywatela. Przedstawiono filar edukacyjny oraz praktyczne korzyści wynikające z inicjatywy, która posiada praktyczny wymiar patriotyzmu gospodarczego. Zaprezentowano także subiektywną ocenę uczestnika programu.

Niniejsza praca jest adresowana do odbiorcy zwracającego uwagę na samorozwój w zakresie ekonomicznym oraz kluczowe zagadnienie patriotyzmu gospodarczego. W zmiennym otoczeniu makroekonomicznym, powstałym w skutek pandemii COVID-19, wydaje się to być szczególnie istotne.

Rozdział 1.

Gospodarcze ujęcie patriotyzmu

Celem niniejszego rozdziału jest ukazanie rozważań dotyczących patriotyzmu gospodarczego poprzez próbę zdefiniowania koniecznych terminów w zakresie filozofii realistycznej. Są nimi nierozzerwalnie powiązane ze sobą pojęcia narodu, kultury narodowej, dobra wspólnego czy patriotyzmu. Ich przedstawienie umożliwiło podjęcie dalszej refleksji, również w ujęciu gospodarczym. Wskazując na istotę działań ekonomicznych, nakreślono potrzebę troski wspierania wszystkiego, co polskie, rodzime, zarówno w obszarze produkcji, jak i wymiany czy konsumpcji oraz niezbędną konieczność umacniania dobra wspólnego obejmującego wspólnotę narodową⁵. Dopiero w momencie wzrostu obywatelskiej świadomości konsumenckiej, w której efekcie dochodzi do wykształcenia społecznej odpowiedzialności, staje się to możliwe i wykonalne. Wszelkie działania uprzedzające, mają w sobie pierwiastek wychowawczego edukowania z korzyścią dla kapitału narodowego, całego narodu.

1.1. Naród, kultura narodowa i dobro wspólne

Definiowanie pojęcia narodu jest ściśle związane z kategoriami odnoszącymi się do ludzkiej tożsamości oraz wartości. Wielokrotnie podejmowane próby dookreślenia, przyniosły mu nadanie znaczeń w różnych kontekstach, jak np. geograficznym (przestrzeni zdominowanej przez konkretną nację), politycznym (samostanowienia) czy historycznym (uwarunkowań dziejowych) etc. Zwracając uwagę na etymologię terminu, polski źródłosłów, odnoszący się do łacińskiego *natio-naród*, wskazuje na rzeczownik *ród* oraz czasownik *narodzić*. Uwzględniając obydwie źródła, naród oznacza wielką zbiorowość ludzi połączonych więzią wspólnego pochodzenia⁶.

Odnosząc się do ujęcia filozoficznego, według o. Mieczysława Krąpca, głównego twórcy Lubelskiej Szkoły Filozoficznej, teologa i humanisty, naród

⁵ E. Łon, *Patriotyzm gospodarczy*, Poznań 2018, s. 28.

⁶ P. Tarasiewicz, *Spór o naród*, Lublin 2003, s. 56.

rozumiany jest jako „*naturalny społeczny związek ludzi żyjących przez pokolenia we wspólnej kulturze, z którą się utożsamiają*”⁷.

Wyjaśnienie zamieszczone w Powszechnej Encyklopedii Filozofii można również zestawić z myślą fenomenolog Edyty Stein, późniejszej męczennicy, św. Teresy Benedykty od Krzyża:

*„Idee narodu i kultury pozostają we wzajemnym odniesieniu. Jako kulturę można określić dzieło ludzkiego ducha, w którym znajdują wyraz wszelkie istotne funkcje życia ludzkiego (gospodarka, prawo, państwo, obyczaj, nauka, technika, sztuka, religia)”*⁸.

Kultura może być metodą realizacji celu narodu umożliwiającą pełny rozwój człowieka jako osoby. Współtworzenie jej z innymi jest integralną cechą społecznej natury ludzkiej. Antonina Kłoskowska tłumaczy kulturę narodową jako „*wartości symboliczne, powstające w świadomości ludzi, ale mające zewnętrzny wyraz w postaci zjawisk i przedmiotów stanowiących ich zobiektywizowaną postać, będących nośnikami symbolicznych znaczeń*”⁹. Kultura stanowi również podstawę do identyfikacji członków danego narodu oraz jest treściowym uposażeniem osobowego doskonalenia człowieka¹⁰.

Wychowawca pokoleń, św. Jan Paweł II, w swoich wystąpieniach wielokrotnie rozważał kwestie dotyczące narodu, tożsamości narodowej oraz troski o dobro wspólne. W dniu 2 czerwca 1980 roku, podczas spotkania w Siedzibie UNESCO w Paryżu powiedział:

*„Naród bowiem jest tą wielką wspólnotą ludzi, którą łączą różne spoiwa, ale nade wszystko właśnie kultura. Naród istnieje »z kultury« i »dla kultury«. I dlatego właśnie jest ona tym znamienym wychowawcą ku temu, aby »bardziej być« we wspólnocie, która ma dłuższą historię niż człowiek i jego rodzina”*¹¹.

Definicję narodu w innym ujęciu proponuje natomiast M. Gogacz. Zwraca on uwagę na wewnętrzne poczucie przynależności narodowej, które jest związane

⁷ Powszechna Encyklopedia Filozofii, t.8, Lublin, s. 510.

⁸ B. Beckmann-Zöllner, *Wprowadzenie*, w: E. Stein, *Budowa osoby ludzkiej. Wykład z antropologii filozoficznej*, oprac. B. Beckmann-Zöllner, przeł. G. Sowiński, Kraków 2015, s. 261.

⁹ A. Kłoskowska, *Kultura narodowa*, w: *Encyklopedia kultury polskiej XX w. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*, red. Antonina Kłoskowska, Wrocław 1991, s. 51.

¹⁰ P. Tarasiewicz, *Spór o naród. Próba typologii stanowisk*, w: *Państwo-Kościół-Naród*, red. Stanisław Kowolik, Tarnowskie Góry 2018, s. 36-37.

¹¹ Jan Paweł II, *Przemówienie w siedzibie UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980*, [w:] *Przemówienia i homilie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1997, s. 277.

z licznymi niezależnymi od siebie czynnikami. Wyróżnia szczególną rolę dobra wspólnego, będącego wyborem określonych zadań i celów:

„Naród to wspólnota, którą tworzy odniesienie do dobra wspólnego, łączące osoby, małżeństwa, rodziny, rody, przyjaciół, związanych obszarem urodzenia lub zamieszkania, jednym językiem, zespołem wartości w interioryzowanej kulturze, stanowiących ojczyznę”¹².

Autonomiczne zagadnienie dobra wspólnego zostało przedstawione w *Słowniku — przewodniku filozoficznym. Osoby, problemy, terminy* (pod redakcją ks. prof. Andrzeja Maryniarczyka) jako „*podstawowy zwornik życia społecznego, motywujący do działania osoby tworzące daną społeczność; dobro, które jest celem każdego człowieka i zarazem całej społeczności*”¹³.

Art. 82 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej definiuje nadrzędne obowiązki obywatela polskiego, wskazując na wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troskę o dobro wspólne¹⁴. Nadrzędną staje się potrzeba kształtowania odpowiednich postaw wśród obywateli, które kierunkują ku wzrostowi wrażliwości. Ma to również głęboki sens wychowawczy. Ową wrażliwość można pojmować jako przejaw patriotyzmu.

1.2. Wymiary patriotyzmu

W zależności od kontekstu, pojęcie patriotyzmu w ogóle, ma niezwykle szeroki zakres znaczeniowy. Zawsze jednak posiada swoje źródło w woli człowieka, stąd pozostaje zagadnieniem z dziedziny antropologii filozoficznej. Etymologia terminu odnosi się do łac. *patria*-ojczyzna. W. Stróżewski definiuje ją jako „*duchową wspólnotę osób, przenikniętych tymi samymi ideałami i uznającymi ucieleśnianie tych ideałów za swoje naczelne zadanie w świadomych i nieprzymuszonych działaniach*”¹⁵.

Najszerzej rozumiany patriotyzm może być swoistym umiłowaniem ojczyzny¹⁶, dziedzictwa ale równocześnie jest ukierunkowany na jego rozwój i przyszłość. Jest pewną drogą bądź powinnością prowadzącą do doskonalenia się

¹² M. Gogacz, *Człowiek i jego relacje*, Warszawa 1985, s. 172.

¹³ *Słownik — przewodnik filozoficzny. Osoby, problemy, terminy*, Lublin 2012, str. 385.

¹⁴ <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/2.htm>. (20.06.2020).

¹⁵ W. Stróżewski, *Kilka refleksji o patriotyzmie*, Kalinów 2006, s. 3.

¹⁶ W. Stróżewski, *O pojęciu patriotyzmu*, w: *Oblicza patriotyzmu*, red. Jerzy Sadowski, Kraków 2009, s. 95.

społeczeństwa, niezależną od doznań emocjonalnych. Patriotyzm jest postawą podkreślającą odpowiedzialność za kwestie narodowe. Odniósł się do tego Stróżewski:

„Właściwą postawą (...) jest więc miłość wartości oraz odpowiedzialność za ich urzeczywistnienie. Patriotyzm polega na odpowiedzialności wziętej za to, by ojczyzna stała się nosicielką wartości (...). Odpowiedzialność dotyczy całości tego środowiska i wszystkich czynników, które je konstytuują: narodu, historii, ziemi”¹⁷.

E. Łon klasyfikuje cztery postawy patriotyczne na silnie patriotyczną, umiarkowanie patriotyczną, umiarkowanie kosmopolityczną oraz skrajnie patriotyczną. Na dominujące w polskim społeczeństwie wskazuje pierwsze dwie z nich¹⁸.

Patriotyzm jest połączony z aktem woli, pozwalającym na podjęcie obowiązków względem dobra wspólnego, jakim jest ojczyzna. Może być też wyjściem poza osobisty interes, wymagając poświęcenia. Przybiera bowiem różne formy. Są one uwarunkowane, chociażby od sytuacji, w jakiej znajduje się naród. Inaczej jest rozumiany w momencie wojny i w trakcie pokoju. Inaczej podczas budzącej się do życia wiosny czy podczas pandemicznych obostrzeń spowodowanych pierwszą falą koronawirusa.

Doskonałą syntezę stosunku do ojczyzny przedstawił św. Jan Paweł II podczas przemówienia powitalnego na warszawskim „Okęciu”, 16 czerwca 1983 roku:

„Polska jest matką szczególną. Nielatwe są jej dzieje, zwłaszcza na przestrzeni ostatnich stuleci. Jest matką, która wiele przecierpiała i wciąż na nowo cierpi. Dlatego też ma prawo do miłości szczególnej”¹⁹.

Ponad dwadzieścia lat później, Papież Polak zawiera również interesujące spostrzeżenie w książce *Pamięć i tożsamość*:

„Patriotyzm oznacza umiłowanie tego, co ojczyste: umiłowanie historii, tradycji, języka czy samego krajobrazu ojczystego. Jest to miłość, która obejmuje również dzieła rodaków i owoce ich geniuszu”²⁰.

¹⁷ *Ibidem*, s. 101.

¹⁸ E. Łon, *op.cit.*, s. 29-30.

¹⁹ Jan Paweł II, *Pokój Tobie, Polsko*, red. A. Szafrąńska, Warszawa 1984, s. 46.

²⁰ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005, s. 74.

Oprócz ujęcia sentymentalnego, bardziej uczuciowego, patriotyzm może być również pojmowany rozumowo jako szereg konkretnych działań. Przejawia się poprzez szczególną praktykę życia, codzienną pracę służącą rozwojowi. Jest przeciwieństwem wszelkich form prywaty i koniunkturalizmu.

J. Sadowski proponuje stopniowalne rozróżnienie form, które przybiera patriotyzm:

„Miłość do ojczyzny może przejawiać się w realizowaniu wartości niższych i wyższych. Aktualizacja tych niższych związanych z naszą codzienną egzystencją przejawia się w sumiennym wykonywaniu obowiązków, a wyższych (duchowych) w tworzeniu nauki, sztuki, literatury”²¹.

Patriotyzm nakłada na członków danej społeczności szlachetny obowiązek wobec własnej ojczyzny. Jest swoistym wyrazem obywatelskiej czci dla społeczności, która go wychowywała i dzięki której funkcjonuje. Nie oczekując niczego w zamian, ma odniesienie do wszystkich sfer działania jednostki.

1.3. Charakterystyka patriotyzmu gospodarczego

Definiowanie patriotyzmu jest również możliwe w odniesieniu do ujęcia ekonomicznego. Jest ukazaniem szczególnego stosunku obywateli do gospodarki i pracy wspólnoty. Był on swoistym motorem gospodarczych działań polskiego narodu podczas wielu prób geopolitycznych i społecznych.

Wojciech Dzierżyszycki, filozof i polityk żyjący w latach 1848-1909, przewidywał, że w przyszłości należy spodziewać się daleko idących zmian, zarówno w formach życia politycznego, jak i społeczno-gospodarczego. Uważał, że dojdzie do sytuacji, w której państwo terytorialne ograniczy się do roli okręgu administracyjnego utrzymującego porządek w obrębie swych granic. Tym samym odstąpi znaczną część swych prerogatyw kapitałowi międzynarodowemu, który zrzeszy się w organizacje globalne, *po części kosmopolityczne, po części narodowe*, dążące do osiągnięcia materialnych zysków²².

By dysponować odpowiednimi narzędziami ustrzeżenia przed owym kapitałem zewnętrznym, konieczna jest jedność gospodarcza. M. Kula zauważa, że

²¹ J. Sadowski, *Wprowadzenie do rozważań o patriotyzmie*, w: *Oblicza patriotyzmu*, red. J. Sadowski, Kraków 2009, s. 51.

²² <https://www.ptta.pl/pef/pdf/d/dzierzyszycki.pdf>. (22.06.2020).

także i ona odpowiada za czynnik wspólnotowy narodu²³. Patriotyzm gospodarczy może być rozumiany poprzez podejmowanie świadomych dążeń ekonomicznych związanych z gospodarką. W najogólniejszym ujęciu, patriotyzm gospodarczy jest umiłowaniem narodowej gospodarki. E. Łon wskazuje na jego dwubiegunowy zakres zarówno w wymiarze kupowania polskich towarów i wspieranie polskich przedsiębiorców, jak i prowadzenia jawnej i faktycznej polityki gospodarczej ze strony władz publicznych dla dobra Polski²⁴. Są to działania umacniające gospodarkę krajową, całokształtu działalności gospodarczej prowadzonej na terytorium Polski. Wciągana w procesy globalizacyjne stoi ona przed wieloma wyzwaniami.

Próba podnoszenia kwestii społecznej odpowiedzialności konsumenta jest jednym z założeń patriotyzmu gospodarczego. To właśnie konsumpcja indywidualna jest najważniejszym czynnikiem produktu krajowego brutto (PKB) i stanowi jego znaczny procent. Największy udział w transakcjach zawieranych na rynku dóbr i usług mają zakupy dokonywane przez gospodarstwa domowe. To od nich, w głównej mierze, może zależeć ewentualny wzrost gospodarczy, choćby w obliczu niekorzystnych uwarunkowań zewnętrznych. Według danych Eurostatu z 2018 roku, udział konsumpcji prywatnej w polskim PKB prezentował się na poziomie 57,5%²⁵.

Wyróżnia się trzy postawy, które odnoszą się do zachowań konsumenckich. Pierwszą z nich jest etnocentryzm konsumencki, który jest szczególną odmianą etnocentryzmu, terminu wywodzącego się z psychologii społecznej. Jest wyznacznikiem preferencji konsumenckich, polegający na preferencji wyboru produktów krajowych wobec produktów zagranicznych²⁶. Postawa kosmopolityzmu konsumenckiego nie bierze natomiast pod uwagę pochodzenia produktu. Może być związana z przeświadczeniem o braku potrzeby wspierania rodzimego rynku. Istotną rolę w tym wypadku jest maksymalizowanie własnych korzyści. Na przeciwległym biegunie od etnocentryzmu konsumenckiego leży postawa internacjonalizmu gospodarczego, rozumianego poprzez preferencję towarów zagranicznych jako gwarancji produktów o wyższej jakości²⁷.

²³ M. Kula, *Naród, historia i... dużo kłopotów*, Kraków 2011, s. 60.

²⁴ E. Łon, *op.cit.*, s. 33.

²⁵ <https://www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/27159.pdf>. (22.06.2020).

²⁶ A. Figiel, *Etnocentryzm konsumencki. Produkty krajowe czy zagraniczne*, Warszawa 2004, s. 15.

²⁷ E. Łon, *op.cit.*, s. 105-106.

Etnocentryzm wynika z troski o własny kraj i jest wspieraniem krajowej produkcji, a w wymiarze lokalnym może być również działaniem zapobiegającym bezrobociu. W polskim społeczeństwie, szczególnie w wymagającym momencie pandemii, wybór krajowych dóbr zaczyna być postrzegany jako inwestycja w polską gospodarkę.

Przykładem stymulującym działanie zmierzające do etnocentryzmu gospodarczego, są omawiane w kolejnych rozdziałach, działania podejmowane przez Grupę Orlen. Poprzez nawiązanie kontaktu z indywidualnym akcjonariuszem oraz objęcie go atrakcyjnym programem lojalnościowo-edukacyjnym Orlen w Portfelu, umacniana zostaje długotrwała relacja. Skutkuje to przywiązaniem do najbardziej rozpoznawalnej polskiej marki, potentata branży paliwowo-energetycznej. Dodatkowo PKN Orlen postawił na filar edukacyjny programu, który ma pomóc w wykształceniu ekonomicznej świadomości w zakresie rynku kapitałowego, również bez konieczności posiadania akcji PKN Orlen.

Niniejszy rozdział przedstawił zagadnienia związane z patriotyzmem gospodarczym. Podano rozliczne definicje, które pomogły w określeniu terminów nieodłącznie ze sobą powiązanych. Zagadnienia ujęto w kontekście rozumienia realistycznego. Wychodząc od pojęcia narodu, wskazano na kulturowe dziedzictwo oraz historię, na której opierana jest tożsamość narodowa. Jest ona określona dzięki przyjętemu systemowi wartości oraz świadomości na temat przeszłości i teraźniejszości. Wyjaśnienie dobra wspólnego umożliwiło podjęcie rozważań na temat patriotyzmu w ogóle, jako odpowiedzialności za kwestie narodowe. Zasugerowano również podział występujący wśród postaw narodowych, by odnieść się do ekonomicznego ujęcia patriotyzmu gospodarczego. Tłumaczony jako umiłowanie ojczyzny w wymiarze gospodarczym, został rozróżniony według zachowań preferowanych w polskim społeczeństwie, etnocentryzmu, kosmopolityzmu oraz internacjonalizmu konsumenckiego. Omówiono również kwestię społecznej odpowiedzialności konsumenta oraz kluczową rolę jako spełnia współtworząc konsumpcję indywidualną. Odpowiada ona w znacznej mierze za stan gospodarki narodowej. Wspomniano także o działaniach PKN Orlen, którymi zostali objęci inwestorzy indywidualni oraz istotnej roli powiązanych z nimi walorów edukacyjnych.

Rozdział 2.

Akcjonariat Polskiego Koncernu Naftowego ORLEN S.A.

Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie Grupy ORLEN, lidera rynku paliwowego w Europie Centralnej. Szczególną uwagę zwrócono na dynamicznie aktualizowane plany strategiczne, głównie ze względu na wysoką zmienność czynników makroekonomicznych oraz trendów dotyczących wykorzystania surowców czy regulacji środowiskowych. Kolejno przywołano również struktury akcjonariatu Spółki, niezbędnych do ukazania relacji inwestorskich kierowanych do inwestorów indywidualnych. Przedstawiono informacje dotyczące obecności Spółki na giełdzie papierów wartościowych i całym rynku kapitałowym. Wykazano odpowiednie dane finansowe. Przedstawiono również instrumenty finansowe oferowane przez PKN Orlen dla inwestorów indywidualnych oraz politykę wypłacania dywidendy. Jest to niezbędne do zrozumienia przyjętej strategii, a także edukacyjno-lojalnościowego Programu Orlen w Portfelu.

2.1. Historia Spółki

ORLEN jest jedną z najbardziej rozpoznawanych marek na rodzimym rynku. Narodowy koncern posiada dominującą pozycję na rynku paliwowym. Wszedł też niejako do popkultury za sprawą „Sanatorium”, wspólnego utworu Taco Hemingwaya i Dawida Podsiadło, w którym pada nazwa marki. To pierwsi i jak na razie jedynie polscy artyści, którzy wyprzedali bilety na koncert na Stadionie Narodowym. Wspomniany utwór ma blisko dwanaście milionów odtworzeń na platformie YouTube. Co ciekawe, nie uszło to uwadze zespołowi odpowiadającemu za social media marketing, zapraszającego w komentarzu na krótki odpoczynek na stacjach ORLEN.

Rynek obrotu obligacjami Catalyst, prowadzony m.in. na platformie transakcyjnej Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie, w profilu emitenta obligacji charakteryzuje Grupę ORLEN jako „*największego w Polsce producenta i dystrybutora produktów naftowych i petrochemicznych. Zajmuje się przerobem ropy naftowej na takie produkty jak: benzyny bezołowiowe, olej napędowy, olej opałowy, paliwo lotnicze, tworzywa sztuczne i wyroby petrochemiczne. Grupa*

prowadzi także poszukiwania, rozpoznawanie i wydobywanie węglowodorów oraz wytwarza, prowadzi dystrybucję i obrót energią elektryczną i ciepłą. Rafinerie należące do grupy ORLEN (w Płocku, Trzebini, Jedliczu) posiadają ok. 70% zdolności przerobowych polskich rafinerii. Firma posiada największą w Europie Centralnej sieć stacji paliw zlokalizowanych w Polsce, Niemczech, Czechach i na Litwie²⁸”.

Historia Grupy jest stosunkowo krótka. Mimo to jednocześnie pozostaje bogatą i interesującą. Poprzez decyzję Rady Ministrów w maju 1998 roku utworzono bowiem narodowy koncern naftowy z połączenia Petrochemii Płock S.A. z Centralą Produktów Naftowych CPN S.A., jedną z najpopularniejszych marek w powojennej Polsce, do dziś będącej synonimem stacji benzynowej. Co ciekawe, w grudniu 2018 roku, w 20. rocznicę połączenia obydwu podmiotów, Koncern zdecydował się na otwarcie stacji CPN na warszawskiej Pradze, promując swoje dziedzictwo²⁹.

Polski Koncern Naftowy S.A. utworzono formalnie 7 września 1999 roku, by „w wyniku badań rozpoczętych pod koniec 1999 roku, z ponad 1000 propozycji nazw wyłonić jedną — ORLEN, która gwarantowała pożądane skojarzenia, umożliwiała prostą interpretację i rejestrację, jako znak towarowy”³⁰. Budując tożsamość wizerunkową marki, wybrano w ramach konkursu na symbol firmy, pracę prof. Henryka Chylińskiego. Jest on ambasadorem ITC (Międzynarodowego Centrum Znaku Firmowego) oraz projektantem m.in. znaku fundacji Teraz Polska, Portu Lotniczego w Warszawie, Polskiego Związku Motorowego czy Polskiego Radia³¹. Znak stylizowanej głowy orła cieszy się niezwykłą popularnością, czego potwierdzeniem są też pozwy przeciwko nieuczciwej konkurencji wykorzystującej w bardzo zbliżony sposób bardzo charakterystyczny biało-czerwony brand³².

Koncern zadebiutował na Warszawskiej Giełdzie Papierów Wartościowych 26 listopada 1999 roku. Wtedy to, do obrotu giełdowego trafiło 45% akcji. Zgodnie z ustawą o prywatyzacji i komercjalizacji przedsiębiorstw państwowych około

²⁸ <https://www.gpwcatalyst.pl/emitenci-obligacji-karta?nazwa=PKN+ORLEN>. (14.06.2020).

²⁹ https://www.twitter.com/PKN_ORLEN/status/1073557610962534401. (14.06.2020).

³⁰ <https://www.orlen.pl/PL/OFirmie/Nasza%20historia/Strony/Historiaslowami.aspx>. (14.06.2020).

³¹ <https://www.artinfo.pl/artysci/henryk-chylinski>. (14.06.2020).

³² <https://www.innpoland.pl/140397,orlen-wytacza-pozew-za-pozwem-siec-walczy-z-tlumem-plagiatorow>. (14.06.2020).

jednej trzeciej z nich stanowiły walory nieodpłatnie przyznane pracownikom spółki³³.

Dnia 3 kwietnia 2000 roku podjęto uchwałę o przyjęciu przez Polski Koncern Naftowy S.A. nazwy handlowej ORLEN przez Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie Akcjonariuszy. W tym samym roku, po raz pierwszy został zaprezentowany wizerunek marki ORLEN, przy okazji emisji drugiej transzy akcji Koncernu na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie. W czerwcu, Spółka znalazła się wśród przedsiębiorstw z przewagą kapitału prywatnego. Stało się to za sprawą państwowej spółki NAFTA POLSKA SA, która w ofercie publicznej sprzedała 109,25 mln akcji. Umożliwiło to zwiększenie ilości akcji w wolnym obrocie giełdowym do 71,56% emisji. Pozostałe 18,06% zachowała nieistniejąca dziś Nafta Polska SA a 10,38% Ministerstwo Skarbu Państwa³⁴. Było to zwieńczeniem procesu integracji i restrukturyzacji firm, z których został utworzony PKN ORLEN S.A.³⁵. Doszło tym samym do zmiany struktury akcjonariatu Spółki, w której większość zaczął reprezentować prywatny kapitał.

2.2. Plany strategiczne Grupy ORLEN

W ogłoszonej w 2018 roku, zaktualizowanej strategii Grupy ORLEN na lata 2019-2022, do wcześniejszych filarów, jakimi pozostały Budowa Wartości, Ludzie i Siła Finansowa, dołączyła Kultura innowacyjności. Za konkretny cel strategiczny przyjęto „*rozwój i zwiększenie produkcji petrochemicznej oraz zaangażowanie w energetykę niskoemisyjną w segmencie downstream, konsekwentny rozwój sprzedaży detalicznej oraz zrównoważony rozwój w obszarze poszukiwań i wydobywania*”³⁶. Założenia tego typu stały się możliwe dzięki analizie przyszłościowych trendów, w tym zmian społecznych czy presji proklimatycznych regulacji. Branża paliwowa może bowiem ulec znacznej przemianie, chociażby ze względu na paliwa alternatywne bądź zmieniające się modele mobilności. Z tego względu Spółka dostosowuje perspektywę planistyczną do wyzwań rynkowych.

³³ <https://www.pb.pl/mija-15-lat-od-debiutu-pkn-orlen-na-gpw-775775>. (14.06.2020).

³⁴ <https://www.orlen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/RaportyBiezace/Strony/PrzeniesienieakcjiPKNORE.aspx>. (14.06.2020).

³⁵ https://www.orlen.pl/PL/BiuroPrasowe/RaportyRoczne/Documents/RR_2000_PL.pdf. (14.06.2020).

³⁶ https://www.orlen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/RaportyBiezace/Documents/2018_Grupa_ORLEN_Akt_strategii.pdf. (14.06.2020).

Obecna dynamika pandemicznego kryzysu, prognozowana sytuacja makroekonomiczna na rynkach finansowych i w sektorze paliwowo-energetycznym, postawiła olbrzymie wyzwania przed całą polską gospodarką.

Założenia Kultury innowacyjności są sprowadzane do zapewnienia przewag konkurencyjnych Grupy ORLEN w długiej perspektywie. Stąd wydaje się konieczne stworzenie planowanego centrum badań badawczo-rozwojowych, niezbędnych we współpracy pomiędzy Koncernem a światem nauki i biznesu. PKN Orlen zamierza również utworzyć Strategiczną Agendę Badawczą³⁷.

Budowa wartości jest kontynuacją strategii wzmacniania pozycji rynkowej rozwoju i poprawy efektywności. Zakłada również koncentrację na rozwoju sieci sprzedaży, w tym poszerzania oferty oraz wzmacniania relacji z klientami. Inny segment strategiczny odnosi się natomiast do aktywów dobrej jakości oraz najbardziej perspektywicznych projektów w Polsce i Kanadzie, które w przyszłości miałyby generować dodatnie przepływy pieniężne umożliwiające samofinansowanie. Również plany inwestycyjne ogłoszone na lata 2019-2020 zakładały wykorzystywania średniorocznie kwoty 6,8 mld złotych. Warto nadmienić, iż sfinalizowano proces przejęcia Grupy ENERGA, będąc w trakcie fuzji z Grupą LOTOS. Przejęcie większościowych udziałów blokuje Komisja Europejska.

Kolejnym filarem są Ludzie. Spółka wprowadziła wysokie standardy etyczne, co wielokrotnie było doceniane prestiżowym wyróżnieniem w rankingu najbardziej etycznych firm świata – The World's Most Ethical Company (WMEC)³⁸. Miało to miejsce również w 2020 roku, gdzie PKN ORLEN S.A. znalazł się w wąskim gronie 132 firm, wyznaczającej światowe standardy uczciwości biznesowej. Wśród nich wymieniono m.in. General Motors, IBM czy Microsoft. Branżę paliwową reprezentowała jako jedyny przedstawiciel Starego Kontynentu, wspólnie z ekwadorskim SERTECPET specjalizującym się w niestandardowych zintegrowanych rozwiązaniach energetycznych³⁹. Podejmowane przez Kierownictwo Koncernu decyzje wzmacniają także znaczenie kapitału ludzkiego. Jest to możliwe dzięki odpowiedzialności za pracowników, ich rozwój i przyjazne otoczenie, również z poszanowaniem środowiska naturalnego.

³⁷ <https://www.orklen.pl/PL/OFirmie/Strategia/Strony/default.aspx>. (15.06.2020).

³⁸ https://www.worldsmoethicalcompanies.com/honorees/?fwp_country=poland. (15.06.2020).

³⁹ <https://www.sertecpet.net/home/>. (15.06.2020).

Szczególnie istotna stała się Siła finansowa. W momencie publikowania aktualizacji strategii, Grupa ORLEN osiągnęła najlepszą sytuację biznesową w swojej historii, posiadając mocną pozycję do dalszego wzrostu. Pandemia COVID-19 zatrzymała globalną gospodarkę, odmieniając nie tak dawną perspektywę. Za potwierdzeniem tego mogą poświadczyć skonsolidowane wyniki finansowe PKN Orlen za I kwartał 2020 roku opublikowane 6 maja bieżącego roku⁴⁰. Brana pod uwagę jest aktualna sytuacja gospodarcza oraz prognozy makroekonomiczne. Zmieniono także rekomendację dotyczącą wypłaty dywidendy za zysk netto w roku obrotowym 2019⁴¹, która niejako wpisuje się w założenie utrzymania stabilnych fundamentów finansowych.

2.3. Struktura akcjonariatu

Według aktualnych danych „kapitał zakładowy PKN ORLEN S.A. wynosi 534.636.326,25 zł i jest podzielony na 427.709.061 akcji zwykłych na okaziciela o wartości nominalnej 1,25 złotych każda akcja”⁴². Były one emitowane w latach 1999-2000. w 1999 roku doszło do emisji trzech serii A (336 000 000 akcji), B (6 971 496 akcji) i C (77 205 641) akcji. Podczas pierwszej publicznej sprzedaży, zapisy na akcje zostały zredukowane o ponad 93%. Rok później do obrotu wprowadzono serię D (7 531 924 akcji). Również za tym razem oferta cieszyła się ogromnym zainteresowaniem, pomimo niesprzyjającej milenijnej koniunktury. We wspomnianej drugiej ofercie publicznej, skala redukcji zleceń w transzy detalicznej wyniosła około 95%.

Kod ISIN, będący międzynarodowym kodem nadawanym papierom wartościowym emitowanym na rynkach finansowych, to w tym wypadku PLPKN0000018. Symbolem identyfikującym akcje Spółki jest ticker PKN.

W początkowym roku notowań, akcje PKN ORLEN S.A. pojawiły się także w formie Globalnych Kwitów Depozytowych (GDR) na Londyńskiej Giełdzie Papierów Wartościowych oraz na alternatywnym, pozagiełdowym rynku OTC w USA. Po ponad dwunastu latach, Zarząd podjął decyzję o zakończeniu programu kwitów depozytowych. Wyłączono je z notowań na oficjalnym rynku notowań

⁴⁰ https://www.orklen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/InformacjeFinansowe/Lists/FinancialReports/Wyniki_1Q20_PL_FINAL.pdf. (15.06.2020).

⁴¹ <https://www.twitter.com/DanielObajtek/status/1257693575296548866>. (15.06.2020).

⁴² <https://www.orklen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/Gielda/StrukturaAkcjonariatu/Strony/default.aspx>. (15.06.2020).

z dniem 27 lutego 2013 roku. Wycofane zostały także z obrotu na Rynku Głównym Londyńskiej Giełdy Papierów Wartościowych. Dnia 4 marca 2013 roku zakończono natomiast obrót amerykańskimi kwitami depozytowymi.

Aktualnie akcje PKN ORLEN S.A. są notowane w systemie notowań ciągłych na rynku podstawowym Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie i wchodzi w skład indeksów największych spółek: WIG20, WIG30 oraz WIG, a także indeksu branżowego WIG-paliwa. Kapitalizacja Spółki, według danych z dnia 31 stycznia 2019 roku, wynosiła około 44,8 mld PLN.

Podczas ostatniego Zwyczajnego Walnego Zgromadzenia Spółki, które odbyło się 5 czerwca 2020 roku, udostępniono listę akcjonariuszy posiadających, co najmniej 5% udział w ogólnej liczbie głosów na ZWZ. Byli to kolejno:

- Skarb Państwa reprezentowany przez Ministra Aktywów Państwowych, posługujący się liczbą 117 710 196 akcji (41,96% głosów na ZWZ, 27,52% ogólnej liczby udziałów),

- Nationale-Nederlanden Otwarty Fundusz Emerytalny, posiadający 31 391 297 akcji (11,19% głosów na ZWZ, 7,34% ogólnych udziałów),

- Aviva Otwarty Fundusz Emerytalny Aviva Santander, dysponujący liczbą 26 898 000 akcji (9,59% na ZWZ, 6,29% liczby udziałów),

- PERN S.A., rozporządzający liczbą 20 949 506 akcji (7,47% na ZWZ, 4,90% ogólnych udziałów),

- Otwarty Fundusz Emerytalny PZU Złota Jesień, mający w posiadaniu liczbę 18 755 000 akcji (6,69% na ZWZ, 4,38% ogólnej liczby udziałów)⁴³.

Zwyczajne Walne Zgromadzenie Spółki udzieliło absolutorium Zarządowi i Radzie Nadzorczej płockiego koncernu⁴⁴.

2.4. Inwestorzy indywidualni

PKN ORLEN S.A. udostępnia szczegółowe informacje przedstawiające relacje inwestorskie oraz uczestnictwo Spółki na rynku kapitałowym. Zachęca tym samym inwestorów indywidualnych do zapoznania się działalnością biznesową

⁴³ https://www.orklen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/WalneZgromadzenie/Documents/ZWZ_2020/Zal_Akcjonariusze_pow_5proc_ZWZ_05062020.pdf. (15.06.2020).

⁴⁴ <https://www.pb.pl/orklen-wyplaci-1-zl-dywidendy-na-akcje-993179>. (15.06.2020).

Grupy Kapitałowej. Prezentacja zawierająca jej charakterystykę uwzględnia segmenty działalności:

- downstream (rafinerie, petrochemia oraz energetyka niskoemisyjna)
- detal (ok. 2800 stacji benzynowych, ok. 2000 punktów Stop Cafe wliczając sklepy O!SHOP)
- wydobywie (posiadane rezerwy oraz średnie wydobywie)

Udostępnione zostały także dane finansowe za ostatni kwartał/rok, narzędzie do porównywania podstawowych wskaźników finansowych PKN ORLEN S.A. z ostatnich kilku lat oraz opublikowane przez Spółkę sprawozdania finansowe, a także prezentacje omawiające wyniki. Wśród nich wyszczególnia się:

- EBITDA detalu (ang. earnings before interest, tax, depreciation and amortisation) zysk przed odsetkami, opodatkowaniem i amortyzacją⁴⁵,
- EBITDA LIFO składająca się z raportowanego EBITDA wraz z wycena zapasów,
- wolumeny sprzedaży,
- przerób ropy,
- rezerwy kategorii 2P (udokumentowanych, potwierdzonych i prawdopodobnych zasobów ropy i gazu),
- dywidenda na akcję⁴⁶.

Komfortowym rozwiązaniem są również znajdujące się w sekcji Centrum Prasowego pełne nagrania konferencji medialnych omawiających wyniki finansowe.⁴⁷

Indywidualny inwestor ma także możliwość zapoznania się z instrumentami finansowymi jak akcje Spółki oraz obligacje, które znajdują się w obrocie giełdowym na rynku Catalyst. Przedstawiana jest również przyjęta polityka dywidendowa PKN ORLEN S.A., której celem jest systematyczny wzrost wskaźnika DPS (kwoty dywidendy na jedną akcję), przy uwzględnieniu realizacji strategii bezpiecznych fundamentów finansowych Grupy Kapitałowej ORLEN. Kolejnym udostępnianym wskaźnikiem jest poziom dywidendy wypłacanej przez

⁴⁵ <https://www.raportzintegrowany2015.orken.pl/pl/sownik-wybranych-pojec-branzowych-i-finansowych.html>. (15.06.2020).

⁴⁶ https://www.orken.pl/PL/RelacjeInwestorskie/Documents/Company_overview_2019_PL_luty.pdf. (15.06.2020).

⁴⁷ https://www.orken.pl/PL/BiuroPrasowe/Materialy_wideo/Wideokonferencje/Strony/default.aspx. (15.06.2020).

Spółkę w kolejnych latach. W 2019 roku wysokość dywidendy na jedną akcję wynosiła 3,50 zł. Na jej wypłatę przeznaczono 27,55% zysku netto za rok wcześniejszy⁴⁸. Obecna sytuacja makroekonomiczna z uwzględnieniem sektora paliwowo-energetycznego wpłynęła na zmianę decyzji Zarządu PKN Orlen w sprawie rekomendowanej wcześniej dywidendy za 2019 rok z poziomu 3 zł do 1 zł za jedną akcję. Zaproponowano, aby tegorocznym dniem dywidendy był 14 lipca 2020 roku oraz 28 lipca 2020 roku jako dzień wypłaty dywidendy⁴⁹.

Niniejszy rozdział przedstawił PKN Orlen, jedną z największych koncernów paliwowych w Europie Środkowo-Wschodniej. Poprzez przypomnienie historii Koncernu oraz jego początków na Warszawskiej Giełdzie Papierów Wartościowych, ukazano najnowszą strukturę akcjonariatu oraz aktualne plany strategiczne Grupy na lata 2019-2022. Wskazano na niezmiennie filary strategii, jakimi pozostała Budowa Wartości, Ludzie, Siła Finansowa. Podczas ostatniej aktualizacji dołączyła do nich Kultura innowacyjności. Ukazano również szczegółowe informacje dotyczące relacji inwestorskich oraz uczestnictwa Spółki na rynku kapitałowym w odniesieniu do inwestora indywidualnego. Przedstawiono segmenty działalności Grupy jakimi pozostaje downstream, detal oraz wydobywanie, a także kluczowe wskaźniki występujące w sprawozdaniach finansowych. Zwracając uwagę na rekomendowany poziom dywidendy, wskazano na obecną sytuację makroekonomiczną z uwzględnieniem sektora paliwowo-energetycznego.

⁴⁸ <https://www.ornlen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/Gielda/Strony/Dywidenda.aspx>. (15.06.2020).

⁴⁹ <https://www.biznes.pap.pl/pl/news/all/info/2902033,zarząd-pkn-ornlen-obniza-rekomendacje-dywidendy-za-2019-rok-do-1-zł-na-akcje> (15.06.2020).

Rozdział 3.

Program Orlen w Portfelu

W poniższym rozdziale ukazany został unikatowy program skierowany do akcjonariuszy indywidualnych, będący swoistą zachętą do rozwoju w zakresie edukacji finansowej. Orlen w Portfelu (OwP) sprowadza się do realizacji założeń patriotyzmu gospodarczego w praktyce oraz pogłębienia świadomości konsumenckiej. Wyjaśnione zostały szczegóły dotyczące działania programu edukacyjno-lojalnościowego, jak również oferowanych benefitów. Wymieniono także partnerów inicjatywy oraz społeczno-ekonomiczne korzyści związane z uczestnictwem w Akademii Inwestowania i cyklu „Praktycznie o inwestowaniu”. Działanie Programu zostało dodatkowo przedstawione z subiektywnego punktu widzenia akcjonariusza indywidualnego.

3.1. Założenia programowe

Orlen w Portfelu jest programem o charakterze długoterminowym, który jest skierowany do inwestorów indywidualnych. Akcjonariuszem może zostać każdy obywatel. Jedynym warunkiem jest posiadanie bądź utrzymanie na swoim rachunku maklerskim minimum 50 akcji PKN ORLEN S.A. przez co najmniej jeden miesiąc kalendarzowy. Start OwP datuje się na 15 listopada 2018 roku, kiedy doszło do jego oficjalnej prezentacji. To pierwszy w Polsce program tego typu, który przewiduje wiele różnorodnych korzyści dla jego uczestników. O projekcie wypowiedział się Daniel Obajtek, prezes Zarządu Spółki PKN Orlen:

„Jesteśmy jednym z największych emitentów notowanych na GPW, a to zobowiązuje i motywuje do działania. Uruchamiając program Orlen w Portfelu chcemy zachęcić Polaków do większej aktywności i zarabiania poprzez świadome inwestowanie na rynku kapitałowym. Jest to ważne, zwłaszcza w kontekście dynamicznego rozwoju polskiej gospodarki i poprawy większości wskaźników ekonomicznych. Nasz unikatowy program kierujemy do inwestorów indywidualnych, którzy myślą również o inwestycjach długoterminowych. i chcemy to docenić. Nasi akcjonariusze indywidualni będą mogli skorzystać z wyjątkowych przywilejów m.in. w postaci upustów, rabatów, co przełoży się na konkretne oszczędności. W ten sposób chcemy wyróżnić tych, którzy korzystają na co dzień

*z naszych usług i oferty, ale traktują akcje naszej spółki jako długoterminową inwestycję*⁵⁰.

Instytucjami, w których można przystąpić do programu są kolejno: Dom Maklerski PKO Banku Polskiego, DM mBanku, DM Banku Ochrony Środowiska lub DM Noble Securities. Charakter programu nie jest wyłącznie biznesowy, kluczowym pozostaje filar edukacyjny. Ma on zaktywizować Polaków do obecności rynku kapitałowym oraz zwiększenia zainteresowania kwestiami obrotu giełdowego. Dla wielu obywateli inwestowanie w akcje giełdowych spółek wciąż jest tożsame z kasynem oraz pewną utratą wszelkich środków. Założeniem programu jest jednak przedstawienie i wyjaśnienie podstawowych mechanizmów kierujących rynkiem kapitałowym oraz przybliżenie panujących zasad, możliwości, jak i ryzyka związanego z inwestowaniem.

Według Marka Pokrywki, Dyrektora Wydziału Wsparcia i Obsługi Klienta w Domu Maklerskim BOŚ S.A.:

*„Orlen w Portfelu to bardzo ciekawy pomysł, wart rozpowszechniania. Jest ciekawą inspiracją do poznania zasad funkcjonowania oraz możliwości, które stwarza rynek kapitałowy. Uczestnicząc w programie nabywca produktów i usług PKN Orlen staje się jednocześnie akcjonariuszem spółki. Dla osób, które do tej pory nie zetknęły się z Giełdą Papierów Wartościowych program posiada duży walor edukacyjny. Mam nadzieję, że analogicznych programów na polskim rynku będzie więcej*⁵¹.

Drugim filarem pozostaje pakiet korzyści. Uczestnicy programu są uprawnieni do korzystania z promocyjnej oferty paliwowej (na stacjach prowadzonych pod marką ORLEN oraz BLISKA, oznakowanych logo Biznestank). Jest to kolejno 15 groszy rabatu na każdy litr paliwa VERVA oraz po 10 groszy rabatu na każdy litr paliwa EFECTA i LPG. Miesięczny limit na paliwa ustalono na 300 litrów łącznie. Daje to oszczędności na poziomie 540 zł rocznie. W ramach programu przewidziano także 10% upust dla oferty pozapaliwowej, z wyłączeniem produktów alkoholowych, papierosów i doładowań kart

⁵⁰ <https://www.parkiet.com/Surowce-i-paliwa/311289999-Dostep-do-wiedzy-zyskuje-kazdy--a-dorabatow-uprawnienia-juz-50-akcji.html>. (16.06.2020).

⁵¹ <https://www.wnp.pl/nafta/orlen-pozyskal-dm-bos-do-programu-lojalnoscowego-dla-inwestorow,341570.html>. (16.06.2020).

telefonicznych. Aktualny Katalog rabatów obowiązuje do 31 grudnia 2020 roku⁵². Odnowienie zniżek następuje w kolejnych miesiącach, pod warunkiem utrzymywania przez uczestnika programu akcji PKN Orlen.

Patronat merytoryczny nad programem Orlen w Portfelu objęło Stowarzyszenie Inwestorów Indywidualnych, zabiegające o przestrzeganie standardów na rynku kapitałowym, a także ochronę praw inwestorów. Jest to największa organizacja zrzeszająca indywidualnych inwestorów giełdowych w Polsce od 1999 roku.

3.2. Akademia Inwestowania

Patronem edukacyjnym Akademii Inwestowania jest CFA Society Poland, polska gałąź międzynarodowego CFA Institute, certyfikującego najlepszych specjalistów mających związek z szeroko pojętym dokonywaniem inwestycji i zarządzaniem finansami. Na całym świecie, CFA zrzesza ponad 150 tysięcy przedstawicieli branży finansowej. CFA Society Poland liczy sobie natomiast ponad 600 członków oraz blisko 2 tysiące kandydatów przygotowujących się do procesu egzaminacyjnego globalnego Programu CFA⁵³.

Dnia 2 kwietnia 2019 roku zainaugurowano Akademię Inwestowania obejmującą tematykę funkcjonowania rynku kapitałowego. Ogłoszono jej ogólnodostępność, również dla osób nie posiadających akcji Koncernu. Daje to możliwość bezpłatnego i nieograniczonego korzystania z zasobów platformy edukacyjnej. O społecznym wymiarze Akademii powiedział Prezes Zarządu PKN Orlen Daniel Obajtek:

„Inwestowanie na rynku kapitałowym może być dobrym sposobem oszczędzania na przyszłość, ale trzeba to robić świadomie.(...) Liczę, że dzięki naszym działaniom wzrośnie w Polsce liczba wyedukowanych, świadomych inwestorów, którzy będą inwestować w akcje i obligacje polskich spółek notowanych na GPW”⁵⁴.

⁵² <https://www.ornlenwportfelu.pl/media/1165/katalograbatowprogramuornlenwportfelu03012020.pdf>. (16.06.2020).

⁵³ https://www.clients.softgraf.biz/CFA/CfaSocietyPoland/_cms/p/o-nas/cfa-society-poland#o-cfa-society-poland. (16.06.2020).

⁵⁴ <https://www.ornlen.pl/PL/BiuroPrasowe/Strony/Akademia-Inwestowania-PKN-ORLEN-wystartowa%C5%82a.aspx>. (16.06.2020).

Uczestnikom Akademii Inwestowania udostępniono materiały w formie interaktywnej strony, pliku PDF oraz wykładu wideo K. Jajugi z Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, prezesa CFA Society Poland. Przed rozpoczęciem kursu możliwy jest wybór poziomu podstawowego bądź zaawansowanego, w zależności od posiadanej wiedzy. W każdej chwili można zweryfikować w testach dedykowanych poszczególnym rozdziałom, mającym taką samą strukturę. Kurs Akademii Inwestowania obejmuje następujące zagadnienia:

- Wprowadzenie do gospodarki i rynku finansowego,
- Regulacje i kwestie etyczne rynku finansowego,
- Ocena przedsiębiorstwa z punktu widzenia przedmiotu inwestowania,
- Instrumenty rynku finansowego,
- Funkcjonowanie rynku finansowego,
- Ocena dochodu i ryzyka inwestycji, elementy zarządzania portfelem inwestycyjnym⁵⁵.

Przyswojoną wiedzę zarówno z podstawowego, jak i zaawansowanego poziomu można zweryfikować egzaminem przeprowadzonym w formie komputerowych testów. Jego pierwsza edycja odbyła się 14 grudnia 2019 roku. W ciągu godziny należało odpowiedzieć na 120 pytań jednokrotnego wyboru. Udzielenie poprawnej odpowiedzi w wyznaczonym limicie czasowym na minimum 70% pytań oznaczało zaliczenie testu i otrzymanie odpowiedniego certyfikatu sygnowanego przez CFA Society Poland. W roku 2020 nastąpi druga edycja egzaminu.

3.3. Praktycznie o inwestowaniu

Kolejnym ułatwieniem w rozumieniu mechanizmów inwestycyjnych jest także seria filmów „Praktycznie o inwestowaniu” wchodzących w skład edukacyjnego programu Orlen w Portfelu. Za treści związane z szeroko rozumianym inwestowaniem odpowiadają blogerzy finansowi będący również inwestorami giełdowymi, Tomasz Jaroszek i Przemysław Gerschmann. w swoim dorobku mają zarówno doradztwo inwestycyjne, jak i doświadczenie dziennikarstwa ekonomicznego. Są także autorami książki *Śladami Warrena Buffetta*.

⁵⁵ <https://www.orlenwportfelu.pl/zyskaj-wiedz%C4%99/>. (16.06.2020).

Na chwilę obecną, na serię „Praktycznie o inwestowaniu” składa się trzynaście kilkominutowych filmów zatytułowanych następująco:

- Dlaczego warto zacząć inwestować? (czas trwania 3:44),
- Inwestowanie niejedno ma imię (7:07),
- Kręcimy się w kółko, czyli cykle w praktyce (5:38),
- Czy św. Mikołaj istnieje, czyli kilka słów o analizie wykresów (5:42),
- Jak kupić kawałek biznesu? (6:37),
- Prawo i podatki na giełdzie (7:55),
- Co to jest inwestowanie w wartość? (6:35)
- Twój panel zarządzania, czyli jak działa konto maklerskie (8:25)
- Wybór i wycena spółki (5:35)
- Dywidendy w Twoim portfelu (7:06)
- Budujemy portfel inwestycyjny (6:54)
- Gdy rynkiem rządzi zmienność (6:35)
- Emerytura z giełdy? To możliwe! (9:18)

Początkowe komunikaty prasowe informowały wyłącznie o serii dwunastu filmów⁵⁶. Być może, ostatni z nich, opublikowany na platformie YouTube 29 maja 2020 roku jest kontynuacją tej formy przekazywania podstaw wiedzy finansowej. Treści merytoryczne podejmowane w filmach zostały ukazane w sposób przystępny. Łączą się tematycznie z Akademią Inwestowania przygotowaną we współpracy PKN Orlen z CFA Society Poland.

Według twórców cyklu „Praktycznie o inwestowaniu” jest on skierowany przede wszystkim dla osób, które stawiają pierwsze kroki na giełdzie bądź jeszcze nie inwestują i dopiero zastanawiają się, czy to droga dla nich⁵⁷.

Autorzy cyklu zostali również zaproszeni do przedstawienia prezentacji podczas konferencji edukacyjnej „Inwestowanie długoterminowe na GPW”, cyklu spotkań z inwestorami indywidualnymi, dotyczącymi inwestowania długoterminowego. Odbyły się one w ubiegłym roku w Warszawie (30.10.2019), Gdańsku (6.11), Wrocławiu (14.11) i Rzeszowie (20.11)⁵⁸.

⁵⁶ <https://www.equitymagazine.pl/praktycznie-o-inwestowaniu-nowy-cykl-edukacyjny-ornelu/>. (16.06.2020).

⁵⁷ <https://www.doradca.tv/startuje-cykl-praktycznie-o-inwestowaniu/>. (16.06.2020).

⁵⁸ https://www.gpw.pl/aktualnosci?ph_main_01_start=show&ph_main_01_cmn_id=108960&title=Konferencja+edukacyjna+%E2%80%9Einwestowanie+d%C5%82ugoterminowe+na+GPW%E2%80%9D. (16.06.2020).

3.4. Ja, akcjonariusz

Stałem się uczestnikiem programu Orlen w Portfelu 6 marca bieżącego roku. Był to czas, kiedy postanowiłem opisać powyższy temat pracy dyplomowej również z punktu widzenia akcjonariusza PKN Orlen. O programie dowiedziałem się dopiero z początkiem 2020 roku, pobieżnie przeglądając blogi finansowe. Większość wpisów odnosiła się do początków programu z jesieni 2018 roku, kiedy to kurs akcji przekraczał 100 zł za akcję. Moją uwagę przykuła przede wszystkim możliwość poznania mechanizmów związanych z rynkiem inwestycyjnym, co z punktu widzenia osoby chcącej budować portfel inwestycyjny jest konieczne. Atrakcyjne wydawało się również posiadanie samej karty Akcjonariusza oraz zniżki na stacjach benzynowych.

Dotychczas nie posiadałem rachunku maklerskiego, stąd wcześniejsza potrzeba rozeznania ofert, wśród instytucji brokerskich współpracujących z programem OwP. Spośród ofert Domów Maklerskich PKO Banku Polskiego, DM mBanku, DM Banku Ochrony Środowiska oraz DM Noble Securities, zdecydowałem się na założenie konta w mBanku. W bardzo prosty sposób, w niedługim czasie od otwarcia konta w placówce, poprzez internetowy kanał dostępu skorzystałem z usługi eMakler. Logując się do serwisu transakcyjnego, po nabyciu minimalnej liczby 50 akcji, złożyłem dyspozycję o przystąpieniu do programu OwP. Pomijając oczekiwanie na właściwy moment transakcji, całość trwała dosłownie kilka minut. Sama usługa jest bezpłatna a jej głównym atutem wydaje się połączenie konta bankowego i biura maklerskiego bez konieczności uruchamiania dodatkowego rachunku transakcyjnego⁵⁹. eMakler wydaje się być dostosowany do potrzeb osoby początkującej. Przeszkadzać może natomiast przestarzały interfejs. Prowizja przy obrocie instrumentami finansowymi na rynku polskim wynosi 0,39% wartości transakcji (nie mniej niż 3 zł od każdego zlecenia)⁶⁰.

Uwzględniając koszt nabycia akcji oraz wysokość prowizji, średni kurs nabycia wyniósł mnie 54,57 zł. Po trzech tygodniach otrzymałem przesyłkę listowną zawierającą kartę, oznakowaną logo Orlen w Portfelu, wystawioną

⁵⁹ https://www.mdm.pl/ui-pub/site/oferta_indywidualna/rachunek_maklerski/oferta/rodzaje_rachunkow. (16.06.2020).

⁶⁰ <https://www.mbank.pl/indywidualny/inwestycje/pytania-i-odpowiedzi/emakler-faq/>. (16.06.2020).

na moje dane wraz z krótkim listem powitalnym. Sprawdzając późniejszą użyteczność zauważyłem, że jej działanie zostało uaktywnione dopiero po dwóch pełnych miesiącach utrzymania minimalnej liczby 50 akcji PKN ORLEN S.A., pomimo regulaminowych zapewnień o połowie krótszym okresie oczekiwania. Na wielu stacjach karta OwP okazała się czymś niespotykanym i była mylona przez pracowników z kartą programu VITAY, natomiast po zeskanowaniu pod czytnikiem, spełniała swoją funkcję.

Po tych kilku miesiącach mogę stwierdzić, że udział w projekcie z pewnością przywiązuje do marki Orlen. Oprócz waloru praktycznego, szczególnie doceniam projekt edukacyjny na temat funkcjonowania rynku kapitałowego. Planuję również w tym roku podejść do egzaminu Akademii Inwestowania.

Bez wątpienia ogół programowych działań służy strategii budowania długoterminowej relacji z akcjonariuszami. Sama świadomość posiadania symbolicznego udziału PKN Orlen również jest dla mnie interesująca. Od momentu podjęcia decyzji o dołączeniu do programu Orlen w Portfelu, umocniłem również swoje przekonanie dotyczące patriotyzmu gospodarczego oraz pochodzenia kapitału. Tego rodzaju zwiększenie świadomości konsumenckiej wpłynęło na podejmowane przeze mnie decyzje, szczególnie w ostatnim czasie obostrzeń związanych z pandemią COVID-19. Zbiegło się to z olbrzymim wkładem Grupy, której wysokie standardy etyczne i społeczna odpowiedzialność przekonały mnie do tego, że budowanie siły polskiego kapitału zaczyna się od nas samych.

Pod koniec lutego 2020 roku, zamieszczono informację, że w programie Orleń bierze udział około 3,5 tysiąca osób (w roku ubiegłym pozyskano ponad 2,5 tysiąca uczestników). W czerwcu złożyłem mailowe zapytanie dotyczące aktualnych danych Orleń w Portfelu na adres dedykowany programowi (owp@orlen.pl). Niestety nie otrzymałem żadnej odpowiedzi. Podsumowując ubiegły rok, Spółka natomiast poinformowała:

„W 2019 roku uczestnicy programu zakupili łącznie ponad 800 tys. litrów paliwa, z czego paliwa VERVA stanowiły ponad 20%, a LPG ponad 10%. Uwzględniając zakupy z oferty pozapaliwowej, w kieszeniach akcjonariuszy zostało prawie 100 tys. zł. Natomiast tylko w styczniu tego roku było to około 18 tys. zł. Biorąc więc pod uwagę rabaty udostępnione na wszystkich rodzajach paliw, w tym LPG, zakres oferty pozapaliwowej oraz brak ograniczeń w zakresie tankowanego

pojazdu, Orlen w Portfelu to najkorzystniejszy program lojalnościowy oferowany klientom PKN Orlen”⁶¹.

W powyższym rozdziale przedstawiono unikatowy program Orlen w Portfelu, dostępny dla indywidualnych akcjonariuszy od 15 listopada 2018 roku. Wskazano na jego wieloformatowość, ze względu na niespotykany jak dotąd edukacyjny filar programu. Wskazano na liczne względy, dzięki którym ma atrakcyjny charakter z punktu widzenia akcjonariuszy oraz staje się coraz popularniejszy. Wyjaśniono również szczegóły programowe, jakimi jest Akademia Inwestowania uzupełniana cyklem „Praktycznie o inwestowaniu”. Ukazano również, „krok po kroku”, drogę do dołączenia do programu, z osobistego punktu widzenia. Została ona przedstawiona od samego zamysłu nabycia akcji aż do technicznej finalizacji tego pomysłu.

⁶¹ <https://www.stockwatch.pl/wiadomosci/truskawka-na-torcie-czyli-program-lojalnosciove-dla-akcjonariuszy-fakty-i-mity,akcje,256826>. (17.06.2020).

Zakończenie

Celem niniejszej pracy było przybliżenie programu Orlen w Portfelu, nadzwyczajnego projektu lojalnościowego skierowanego do indywidualnego akcjonariusza PKN ORLEN S.A. Jego głównym filarem, prócz doraźnych korzyści wynikających z karty stałych rabatów, jest rozbudowany program dotyczący edukacji finansowej. Ma on na celu ukazanie członkom programu zagadnień związanych z rynkiem kapitałowym oraz jego możliwościami. Jest skierowany do każdego i stwarza możliwości nabycia wiedzy od podstaw.

Działanie Grupy Orlen, polegające na propagowaniu świadomości ekonomicznej jest formą patriotyzmu gospodarczego w ujęciu praktycznym. Żeby właściwie zrozumieć samo pojęcie, temat patriotyzmu gospodarczego analizowano, wychodząc od zagadnień narodu oraz patriotyzmu. Przybliżono również pozytywny wpływ większej świadomości konsumenckiej na gospodarkę narodową.

Istotnym elementem pracy było także nakreślenie historii Spółki, będącej jedną z najbardziej rozpoznawanych marek na rodzimym rynku. Wykazano plany strategiczne na lata 2019-2022. Przedstawiono również kluczowe założenia dotyczące dalszej dominacji PKN ORLEN S.A. w sektorze paliwowym w Europie Środkowo-Wschodniej. Ukazano aktualne struktury akcjonariatu z dokładnym wskazaniem posiadanych udziałów. Zwrócono uwagę na relacje inwestorskie oraz uczestnictwo Spółki na rynku kapitałowym. Ukazano segmenty działalności płockiego koncernu oraz kluczowe wskaźniki występujące w sprawozdaniach finansowych.

Dzięki kompleksowemu przedstawieniu Grupy Orlen posiadającej silne fundamenty finansowe, wskazano na jej wysokie standardy etyczne oraz społeczną odpowiedzialność. Wielokrotnie było to również potwierdzane prestiżowymi, międzynarodowymi wyróżnieniami. To powoduje, że innowacyjna idea programu Orlen w Portfelu jest czymś wyjątkowym. Pokazuje bowiem całkowicie nową drogę pozyskania lojalnego klienta, którego zainteresowanie rynkiem kapitałowym może spowodować wzrost świadomości konsumenckiej oraz wzbudzić refleksję na temat troski o Polskę na obszarze gospodarczym.

Bibliografia

Źródła drukowane:

1. Beckmann-Zöllner B., *Wprowadzenie*, w: E. Stein, *Budowa osoby ludzkiej. Wykład z antropologii filozoficznej*, oprac. B. Beckmann-Zöllner, przeł. G. Sowiński, Kraków 2015.
2. Figiel A., *Etnocentryzm konsumencki. Produkty krajowe czy zagraniczne*, Warszawa 2004.
3. Gogacz M., *Człowiek i jego relacje*, Warszawa 1985.
4. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005.
5. Jan Paweł II, *Pokój Tobie, Polsko*, red. A. Szafrąńska, Warszawa 1984.
6. Jan Paweł II, *Przemówienie w siedzibie UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980*, w: *Przemówienia i homilie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1997.
7. Kłoskowska A., *Kultura narodowa*, w: *Encyklopedia kultury polskiej XX w. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*, red. Antonina Kłoskowski, Wrocław 1991.
8. Kula M., *Naród, historia i... dużo kłopotów*, Kraków 2011.
9. Łon E., *Patriotyzm gospodarczy*, Poznań 2018.
10. *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, Lublin 2007.
11. Sadowski J., *Wprowadzenie do rozważań o patriotyzmie*, w: *Oblicza patriotyzmu*, red. J. Sadowski, Kraków 2009 .
12. *Słownik — przewodnik filozoficzny. Osoby, problemy, terminy*, Lublin 2012.
13. Stróżewski W., *Kilka refleksji o patriotyzmie*, Kalinów 2006.
14. Stróżewski W., *O pojęciu patriotyzmu*, w: *Oblicza patriotyzmu*, red. Jerzy Sadowski, Kraków 2009.
15. Tarasiewicz P., *Spór o naród*, Lublin 2003.
16. Tarasiewicz P., *Spór o naród. Próba typologii stanowisk*, w: *Państwo-Kościół-Naród*, red. Stanisław Kowolik, Tarnowskie Góry 2018.

Strony internetowe:

1. <https://www.artinfo.pl/artysci/henryk-chylinski>. (14.06.2020).
2. <https://www.biznes.pap.pl/pl/news/all/info/2902033,zaradz-pkn-orlen-obniza-rekomendacje-dywidendy-za-2019-rok-do-1-zl-na-akcje> (15.06.2020).
3. <https://www.businessinsider.com.pl/firmy/lista-2000-najwieksze-firmy-w-polsce/191k1ds>. (13.06.2020).
4. https://www.clients.softgraf.biz/CFA/CfaSocietyPoland/_cms/p/onas/cfa-society-poland#o-cfa-society-poland. (16.06.2020).
5. <https://www.doradca.tv/startuje-cykl-praktycznie-o-inwestowaniu/>. (16.06.2020).
6. <https://www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/27159.pdf>. (22.06.2020).
7. <https://www.equitymagazine.pl/praktycznie-o-inwestowaniu-nowy-cykl-edukacyjny-orlenu/>. (16.06.2020).
8. https://www.gpw.pl/aktualnosci?ph_main_01_start=show&ph_main_01_cmn_id=108960&title=Konferencja+edukacyjna+%E2%80%9EInwestowanie+d%C5%82ugoterminowe+na+GPW%E2%80%9D. (16.06.2020).
9. <https://www.gpwcatalyst.pl/emitenci-obligacji-karta?nazwa=PKN+ORLEN>. (14.06.2020).
10. <https://www.innpoland.pl/140397,orlen-wytacza-pozew-za-pozwem-sieci-walczy-z-tlumem-plagiatorow>. (14.06.2020).
11. <https://www.mbank.pl/indywidualny/inwestycje/pytania-i-odpowiedzi/emakler-faq/>. (16.06.2020).
12. https://www.mdm.pl/uipub/site/oferta_indywidualna/rachunek_maklerski/oferta/rodzaje_rachunkow. (16.06.2020).
13. https://www.orlen.pl/PL/BiuroPrasowe/Materialy_wideo/Wideokonferencje/Strony/default.aspx. (15.06.2020).
14. https://www.orlen.pl/PL/BiuroPrasowe/RaportyRoczne/Documents/RR_2000_PL.pdf. (14.06.2020).
15. <https://www.orlen.pl/PL/BiuroPrasowe/Strony/Akademia-Inwestowania-PKN-ORLEN-wystartowa%C5%82a.aspx>. (16.06.2020).

16. https://www.orlen.pl/PL/Odpowiedzialny_Biznes/Wartosci-i-zasady-postepowania-PKN-ORLEN-SA/Strony/Dokument-Warto%C5%9Bci-i-zasady-postepowania-PKN-ORLEN-SA.aspx. (13.06.2020).
17. <https://www.orlen.pl/PL/OFirmie/Nasza%20historia/Strony/Historiaslowami.aspx>. (14.06.2020).
18. <https://www.orlen.pl/PL/OFirmie/Strategia/Strony/default.aspx>. (15.06.2020).
19. https://www.orlen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/Documents/Company_overview_2019_PL_luty.pdf. (15.06.2020).
20. <https://www.orlen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/Gielda/Strony/Dywidenda.aspx>. (15.06.2020).
21. <https://www.orlen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/Gielda/StrukturaAkcjonariatu/Strony/default.aspx>. (15.06.2020).
22. https://www.orlen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/InformacjeFinansowe/Lists/FinancialReports/Wyniki_1Q20_PL_FINAL.pdf. (15.06.2020).
23. https://www.orlen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/RaportyBiezace/Documents/2018_Grupa_ORLEN_Akt_strategii.pdf. (14.06.2020).
24. <https://www.orlen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/RaportyBiezace/Strony/PrzeniesienieakcjiPKNORE.aspx>. (14.06.2020).
25. https://www.orlen.pl/PL/RelacjeInwestorskie/WalneZgromadzenie/Documents/ZWZ_2020/Zal_Akcjonariusze_pow_5proc_ZWZ_05062020.pdf. (15.06.2020).
26. https://www.orlenwportfelu.pl/media/1165/katalograbatowprogramuorlenwportfelu_03012020.pdf. (16.06.2020).
27. <https://www.orlenwportfelu.pl/zyskaj-wiedz%C4%99/>. (16.06.2020).
28. <https://www.parkiet.com/Surowce-i-paliwa/311289999-Dostep-dowiedzy-zyskuje-kazdy--a-do-rabatow-uprawnna-juz-50-akcji.html>. (16.06.2020).
29. <https://www.pb.pl/mija-15-lat-od-debiutu-pkn-orlen-na-gpw-775775>. (14.06.2020).
30. <https://www.pb.pl/orlen-wypłaci-1-zł-dywidendy-na-akcje-993179>. (15.06.2020)
31. <https://www.ptta.pl/pef/pdf/d/dzieduszycki.w.pdf>. (22.06.2020).

32. <https://www.raportzintegrowany2015.orlen.pl/pl/slownik-wybranych-pojec-branzowych-i-finansowych.html>. (15.06.2020).
33. <https://www.rp.pl/artykul/774043-Kapital-znow-ma-narodowosc.html>. (13.06.2020).
34. <https://www.rp.pl/Biznes/311269890-Kazdy-jest-wygrany.html>. (13.06.2020).
35. <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/2.htm>. (20.06.2020).
36. <https://www.sertecpet.net/home/>. (15.06.2020).
37. <https://www.stockwatch.pl/wiadomosci/truskawka-na-torcie-czyli-program-lojalnosciove-dla-akcjonariuszy-fakty-i-mity,akcje,256826>. (17.06.2020).
38. <https://www.twitter.com/DanielObajtek/status/1257693575296548866>. (15.06.2020).
39. https://www.twitter.com/PKN_ORLEN/status/1073557610962534401. (14.06.2020).
40. <https://www.wnp.pl/nafta/orlen-pozyskal-dm-bos-do-programu-lojalnosciowego-dla-inwestorow,341570.html>. (16.06.2020).
41. https://www.worldsmoethicalcompanies.com/honorees/?fwp_country=poland. (15.06.2020).